

تحقیقی پیرامون تحولات پرچم ایران از پیش از اسلام تا جمهوری اسلامی

بنفشه کهلایی

مقدمه:

نام رسمی پرچم، پرچم جمهوری اسلامی ایران می باشد که در تاریخ ۱۹ اردیبهشت ۱۳۵۹ رسمی شد. طراح آن حمید ندیمی بوده است. پرچم جمهوری اسلامی ایران دارای دوازده اندازه است که به نسبت ۷ به ۴ بوده و بر اساس جدول شماره ۷ تعیین می شود کلیه اندازه ها بر حسب میلیمتر داده شده است.

جدول شماره ۷ تعیین میشود کلیه اندازه ها بر حسب میلیمتر داده شده است:
جدول شماره ۷ - اندازه های پرچم بر حسب میلیمتر

اندازه	درازا	پهنای	لیسه	لیغنه
۱	۲۶۲	۱۵۰	-	۱۵
۲	۸۴۰	۴۸۰	۱۵	۲۰
۳	۱۰۵۰	۶۰۰	۱۵	۲۰
۴	۱۲۲۵	۷۰۰	۱۵	۲۰
۵	۱۴۰۰	۸۰۰	۱۰	۲۰
۶	۱۵۷۵	۹۰۰	۱۵	۴۰
۷	۱۷۵۰	۱۰۰۰	۱۵	۴۰
۸	۲۱۰۰	۱۲۰۰	۱۵	۴۰
۹	۲۴۵۰	۱۴۰۰	۱۵	۴۰
۱۰	۲۸۰۰	۱۶۰۰	۱۵	۵۰
۱۱	۳۱۵۰	۱۸۰۰	۱۵	۵۰
۱۲	۳۵۰۰	۲۰۰۰	۱۵	۵۰

پرچم ایران، ناصرالدین شاه قاجار سه رنگ و دارای رنگ های سبز، سفید، و قرمز می باشد. نشان فعلی موجود در پرچم نشان جمهوری اسلامی نام دارد که شرح و تفسیر رسمی آن در اصل ۱۸ قانون اساسی آمده است. اما بطور خلاصه این نشان بیانگر لغت عربی «الله» و شعار اسلامی «لا اله الا الله» به زبان عربی، است که روی رنگ سفید پرچم قرار گرفته است. همچنین ۲۲ «الله اکبر» به رنگ سفید و به نشانه پیروزی انقلاب در روز ۲۲ بهمن، در حاشیه پایین رنگ سبز و حاشیه بالای رنگ قرمز نوشته شده است.

پرچم دوران هخامنشی به احتمال زیاد عقابی با بال های گشوده با قرص خورشیدی در پشت سر عقاب بوده است و در زمان اشکانیان پرچمی استفاده می شد که به خورشید مزین بوده است. منبع عمده ما از نشانه های اشراف دوره ساسانی و درفش های دوره ساسانی شاهنامه و منابع اسلامی می باشد. همچنین هجده مهر مربوط به دوره ساسانی است که در اطراف دریاچه خوارزم پیدا شده است و کتیبه های ساسانی و پاره ای اشارات موجود در منابع رومی که اطلاعاتی در این زمینه به ما می دهند. در قرون اولیه بعد از اسلام رنگ سیاه رنگ خلفای عباسی و پیروان و طرفداران آنها بوده و رنگ های سبز و سفید نیز رنگ مورد علاقه در پرچم های مخالفین عباسیان مانند علویان، فاطمیان مصر و شورشیان ایرانی بوده است. از حدود قرن ۹ هجری (پانزده میلادی) نشان شیر و خورشید در پرچم های ایران بوده است. این نشان در دوره های مختلف و نزد سلسله های شاهی مختلف به صورتهای متفاوتی تعبیر شده است. این نشان در ابتدا تنها سمبلی ستاره بینی بود نه نشانه سلطنت، ولی بعدها تعبیری

اسلامی-شیعی پیدا نمود. تعبیرهای ملی‌گرایانه و سلطنتی از این نشان بعدها در دوران‌های قاجار و پهلوی به این نشان داده‌شد. در زمان فتحعلی شاه قاجار شمشیری به دست شیر داده می‌شود و استفاده از این نشان تا انقلاب ۱۳۵۷ ادامه پیدا می‌کند. نشان شیر و خورشید بعد از انقلاب ۱۳۵۷ با نشان جمهوری اسلامی جایگزین می‌گردد.

نشان از اسلام

در اوستا به درفشی به شکل گاو بالدار (درفشا) اشاره شده‌است. پرچم دوران هخامنشی به احتمال زیاد عقابی با بال‌های گشوده با قرص خورشیدی در پشت سر عقاب بوده‌است. در زمان اشکانیان پرچمی استفاده می‌شد که به خورشید مزین بوده‌است. دسته‌های هزار تایی ارتش اشکانی نیز دارای پرچمی ابریشمی مزین به اژدها بودند. در کتیبه‌های سنگی دوران ساسانی نقش چهار پرچم را می‌توان یافت. یکی در بیستون مربوط به شاپور دوم است که پرچم ترسیم شده گشوده نمی‌باشد.

سه پرچم دیگر نیز در نقش رستم حک شده‌است. یکی متعلق به هرمز دوم منقش به چلیپای (صلیب) افقی که دارای سه دنباله آویزان است. در نقش مربوط به بهرام دوم بر بالای سر نیزه بهرام حلقه‌ای دیده می‌شود که دو پارچه از آن آویزان است که دارای خطوطی عرضی می‌باشند و منگوله‌هایی نیز به آنها متصل می‌باشند. در نقش شاپور دوم در نقش رستم، پرچم دارای یک چلیپا و منگوله‌هایی آویزان سه گوی راه مشابه گوی موجود در تاج پادشاهان ساسانی می‌باشند.^[۳] بنا به گفته کاوه فرخ منبع عمده ما از نشان‌های اشراف دوره ساسانی و درفشهای دوره ساسانی هجده مهر مربوط به دوره ساسانی است که در اطراف دریاچه آرال پیدا شده‌است و همچنین کتیبه‌های ساسانی و پاره‌ای اشارات منابع رومی اطلاعاتی در این زمینه به ما می‌دهند.^[۳]

درفش کاویان

در اسطوره‌ها

تصویر بازسازی شده درفش کاویانی

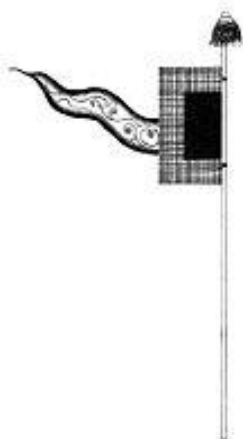
اشاره به درفش کاویانی در اساطیر ایران، به قیام کاوه آهنگر علیه ظلم و ستم اژی‌دهاک (ضحاک) برمی‌گردد. در آن هنگام، کاوه برای آن که مردم را علیه ضحاک بشوراند، پیش‌بند چرمی خود را بر سر چوبی کرد و آن را بالا گرفت تا مردم گرد او جمع شوند. سپس کاخ فرمانروای خونخوار را در هم کوبید و فریدون را بر تخت شاهی نشاند. فریدون نیز پس از آنکه فرمان داد تا پاره چرم پیش‌بند کاوه را با دیبای زرد و سرخ و بنفش آراستند و در و گوهر به آن افزودند، آن را درفش شاهی خواند و بدین سان درفش کاویانی پدید آمد. بعدها نیز هر پادشاهی بدان گوهری به آن می‌افزود بگونه‌ای که در شب نیز درفش کاویان می‌درخشید. درفش کاویان نشان جمشید و نشان فریدون نیز نامیده می‌شد.^[۴]^[۵]

تاریخ

از نظر تاریخی در متون اوستایی و هیچ یک از نوشته‌های بجا مانده از دوران هخامنشی، سلوکی و اشکانی اشاره مستقیمی به درفش کاویانی نشده‌است. پژوهشگران امروزی در مورد اینکه آیا درفش کاویانی جدا از روایت‌های اسطوره‌ای یک واقعیت تاریخی بوده‌است محتاطانه برخورد می‌کنند.^[۵] بیشتر دانش ما در مورد درفش کاویانی به منابع اسلامی بر می‌گردد. محمد بن جریر طبری در کتاب خود به نام تاریخ الامم و الملوک می‌نویسد: درفش کاویان از پوست پلنگ درست شده، به درازای دوازده ارش که اگر هر ارش را که فاصله بین نوک انگشتان دست تا بندگاه آرنج است، ۶۰ سانتی متر به حساب آوریم، تقریباً پنج متر عرض و هفت متر طول می‌شود. ابوالحسن مسعودی نیز به همین موضوع اشاره می‌کند. ابن خلدون گزارش می‌کند که درفش کاویانی دارای ستاره‌ای بود و چنین اعتقادی وجود داشت که تا زمانی که کسی که این درفش را حمل می‌کند شکست ناپذیر است.^[۵] کاوه فرخ بیان می‌کند که بالاترین نشان دوره ساسانی درفش کاویانی می‌باشد و تصویری بازسازی شده‌ای از درفش کاویان بر اساس شاهنامه ارایه می‌دهد.^[۳]

به هنگام حمله اعراب به ایران، در جنگ قادسیه درفش کاویان به دست آنان افتاد و چون آن را نزد عمر بن خطاب، خلیفه مسلمانان، بردند، وی از بسیاری گوهرها، درها و جواهراتی که به درفش آویخته

شده بود، دچار شگفتی شد و به نوشته تاریخ بلعمی عمر خلیفه مسلمین دستور داد تا گوه‌های آنرا بردارند و آنرا بسوزانند.^[5]

پرچم ایران پس از فتح ایران توسط اعراب تا زمان صفویه

یکی از پرچم غزنویان به نقل از کتاب تاریخ رشیدالدین

یکی دیگر از پرچم غزنویان به نقل از کتاب تاریخ رشیدالدین

پرچم امویان بر طبق گفته طبری سفید بوده است هرچند تاریخ بلعمی این پرچم را سبز رنگ توصیف کرده است. طبری نقل می‌کند که ابومسلم خراسانی دو پرچم می‌افراشت یکی سیاه رنگ و دیگری پرچمی سفید رنگ مزین به یک آیه قرآنی. نشان عباسیان نیز سیاه رنگ بود که به عبارت محمد رسول الله مزین بود. مخالفین عباسیون نیز به نشانه اعتراض از رنگ‌هایی دیگر استفاده می‌کردند. بطور مثال فاطمیون مصر از پرچمی به رنگ سبز و علویان و بسیاری از شورشیان ایرانی از پرچم‌های سفید رنگ استفاده می‌کردند.^[6] تصاویر پرچم بر روی اشیاء باستانی بدست آمده از کشورهای اسلامی (و خصوصاً بر روی مینیاتورها) یافت می‌شود. از جمله قدیمی ترین آنها بشقاب براق ایرانی متعلق به قرن دهم میلادی است.^[7] [8] در زمان مامون خلیفه عباسی رنگ سبز رنگ شیعه بوده است.^[9] هنگامی که امام رضا به ولایت عهدی رسید بر خلاف سنت عباسیان رنگ سبز را به عنوان رنگ خود برگزید و در نتیجه به پیروی به سنت‌های ایران پیش از اسلام متهم شد. گفته می‌شود او پس از این اعتراضات رنگ سیاه عباسیان را پذیرفت.^[6]

بر طبق تصویری در کتاب تاریخ رشید الدین پرچم غزنویان معمولاً قرمز و غزنویان اغلب از طرح شطرنجی به عنوان نشان استفاده می‌کردند. هر چند بعضی نوشته‌های موجود مربوط به آن زمان چنین می‌نمایند که آنان پرچمی مزین به همای طلایی یا شیر طلایی حمل می‌کردند. قزوینی در قرن ششم هجری چنین نقل می‌کند در آن زمان پادشاهان شیعی پرچم‌هایی به رنگ‌های سبز و سفید و سایر پادشاهان کماکان به رسم عباسیان پرچمی سیاه رنگ داشتند.^[6]

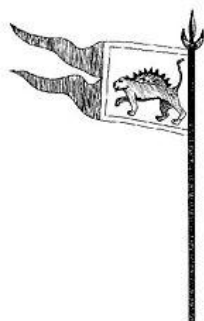
سکه شیر و خورشید دوران سلجوقیان روم

به نوشته بیهقی سران قبایل سلجوقی علامتها یا بیرقهای مخصوص داشته‌اند. درباره نقش این پرچمها سندی موجود نیست. پس از آن که سلسله سلجوقی در خراسان پدید آمد و خلافت عباسی عملاً تابع طغرل بیگ شد، سلجوقیان از آداب عباسی- غزنوی -سامانی تقلید کردند و مظاهر حکومتیشان رنگ اسلامی گرفت. باوجود این، برخی سنتهای قبیلای را حفظ کردند، از جمله این که طغرل به عنوان مهراز نقش چماق استفاده می‌کرده‌است. لیکن از زمان الب ارسلان، مهرها شکل اسلامی یافت.^[۱۰]

سلجوقیان از زمان طغرل پرچم سیاه را همراه با سایر نشانهای قدرت از خلفای عباسی گرفتند. ازرقی در قصیده‌ای در رسای طغانشاه، پرچم سپاه او را قرمز خوانده‌است. با این حال رنگ پرچم رسمی سلجوقیان معلوم نیست و به احتمال زیاد، همان رنگ رسمی عباسیان و غزنویان، یعنی سیاه بوده‌است.^[۱۰] از اشعار شاعران آن دوره، چون انوری و ظهیر فاریابی، برمی آید که پرچمها نقشهایی از قبیل ماه، اژدها، شیر، پلنگ و هما داشته‌اند، اما معلوم نیست که این نقشها بر روی پرچمها ترسیم گردیده یا بر بالای چوب پرچم نصب شده بوده‌اند و احتمالاً به هر دو صورت وجود داشته‌است. «امیر علم» (بیرقدار) در تشکیلات سلجوقیان مقام مهمی داشته‌است.^[۱۰] پرچم خوارزمشاهیان در نگاره‌ای ایرانی که بخارا را در محاصره مغولها نشان می‌دهد، به رنگ زرد نشان داده شده‌است، ولی چون این نقاشی در عصر خوارزمشاهیان ترسیم نشده‌است، نمی‌توان آنرا (قاطعانه) مطابق با واقع دانست. اما بنابر پاره‌ای شواهد می‌توان سیاه بودن پرچم را نیز در این دوره محتمل دانست.^[۱۰]

افزوده شدن نقش شیر و خورشید

حجم عظیم شواهد تاریخی و متون ادبی و باستان شناسی که احمد کسروی، مجتبی مینوی و سعید نفیسی گردآوری و بررسی کرده‌اند، نشان می‌دهد که خورشید در صورت فلکی اسد در منطقه البروج از قرن هفتم هجری نقشی نمادین و رایج شد. تحقیقات مینوی، نفیسی و کسروی نشان می‌دهد که این نشان از ستاره بینی وارد فرهنگ عام، نشان‌ها و نقوش هنری شده‌است و از آنجا به تدریج و در حدود قرن نهم هجری معادل قرن پانزده میلادی به نقوش پرچمها وارد می‌شود. بگفته شاپور شهبازی در ایرانیکا «این نماد تلفیقی از سنن کهن ایران و عرب و ترک و مغول بود.»^[۶]

قدیمی ترین پرچم شیر و خورشید دار شناخته شده به سال ۸۲۶ هجری قمری (حدود ۱۴۲۳ میلادی) همزمان با دوره تیموریان بر می‌گردد. این پرچم در مینیاتوری از شاهنامه شمس الدین کاشانی (یک منظومه از جهانگشایی مغولان) به تصویر کشیده شده‌است. این مینیاتور که حمله مغولان به حصار شهر نیشابور را نشان می‌دهد. سربازان (مغول؟) را نشان می‌دهد که پرچمی مزین به نشان شیر و خورشید در کنار پرچمی دیگر مزین به هلال ماه حمل می‌کنند.^[۶]

فواد کوپریلی در نوشتاری که در مورد پرچم قبایل ترک دارد، در مورد پرچمهای دوره ایلخانان و تیموریان می‌نویسد: «در نقاشیهای برخی از نسخه‌های فارسی راجع به تاریخ مغول، پرچمی با زمینه آبی و تصویر گرگ و سایر نقوش مشاهده می‌شود که اثبات مطابقت آنها با واقعیات تاریخی نیاز به تحقیق دارد. به نوشته حافظ ابرو، امیراحمد خلج پرچم سرخ داشته‌است. در سپاه از پرچمهایی به رنگهای زرد و قرمز نیز استفاده می‌شده و روی آنها تصاویر گوناگونی از قبیل اژدها، شیر، قره قوش (نوعی عقاب) و شیر و خورشید منقوش بوده‌است. احتمال زیاد می‌رود که تمغاهای خصوصی نیز روی پرچمها به کار می‌رفته‌است. در این دوره، به مقامات بلندپایه پرچم و طبل و علم نظامی (به مغولی: توغ و کورگه) داده می‌شده‌است. ایلخانان از سویی تحت تأثیر آداب و رسوم کهن مغول - ترک و از سوی دیگر تحت

تأثیر غزنویان و سلجوقیان بودند و بویژه در مظاهر حقوقی و علامات حکومتی از تمدن سلجوقیان متأثر بودند. بر نوک پرچمها، هلال («ماهجة علم») فلزی نصب می‌شد. «راهبی اسپانیایی که در قرن هشتم در کتابش تصویری از پرچم ایران با زمینه زرد و تمگای (تمغا) چهارگوش قرمز در وسط ارائه می‌کند که به احتمال زیاد به دوره ایلخانیان تعلق دارد. در نسخه‌ای از شاهنامه نوشته شده در قرن نهم (زمان مغولها) نگاره‌ای بچشم می‌خورد که پرچمی را با تصویر شیر و خورشید در وسط نمایش می‌دهد. این پرچم به احتمال زیاد متعلق به ایلخانیان است، زیرا این نقش، نقشی رایج روی سکه‌های ایلخانان بوده است.»^[۱۰]

فواد کوپرلی همچنین می‌گوید:

تصویر شیر و خورشید در سکه‌های برخی از فرمانروایان این سلسله [آق قویونلوها] و بعضی سلسله‌های دیگر ترک فقط نقشی نجومی است نه مظهر حکومت. با وجود این، می‌توان حدس زد که به منزله نقش نیز در بعضی پرچمها به کار رفته باشد

[۱۰]

با توجه به این پرچم و نمونه‌های مشابه آن در قرن نهم هجری قمری (پانزده میلادی)، بسیاری از مراجع معتبر مانند دانشنامه بریتانیکا و دانشنامه ایرانیکا زمان اولین مدارک موجود از استفاده شیر و خورشید در پرچمهای ایران را این دوران می‌دانند.^{[۱۰][۱۱]}

پرچم در دوران صفویان و افشار

نمایشی از یکی از پرچمهای شناخته شده شاه اسماعیل اول

پرچم محمد بیگ فرستاده شاه سلطان حسین صفوی به سال ۱۷۱۵ میلادی در هنگام ورود به کاخ ورسای^[۶]

در میان شاهان سلسله صفویان که حدود ۲۳۰ سال بر ایران حاکم بودند، شاه اسماعیل اول بر روی پرچم خود نقش شیر و خورشید نداشت.^[۶] شاه تهماسب صفوی نیز چون خود زاده ماه فروردین (برج حمل) بود، دستور داد به جای شیر و خورشید تصویر گوسفند (نماد برج حمل) را هم بر روی پرچمها و هم بر سکه‌ها ترسیم کنند.^[۱۳] هر چند صفویان از علمها و پرچمهای متفاوتی استفاده می‌نمودند، چنین می‌نماید که تا زمان شاه عباس کبیر پرچم شیر و خورشید پرچم اصلی صفوی می‌شود. در این زمان اروپاییانی که از ایران بازدید کرده‌اند پرچمهای ایران را سه گوش، مزین به نقش‌های شیر و خورشید، ذوالفقار یا آیات قرآنی توصیف کرده‌اند. در این زمان این نشان تفسیری شیعی پیدا می‌کند. آنگونه که پیدا است صفویان شیر موجود در شیر و خورشید را مظهر امام علی، و خورشید را مظهر فر دین یا عظمت خداوندی بود که همان تغییر شکل یافته فرایزدی است می‌باشد.^[۶] بگفته افسانه نجم آبادی، استاد دانشگاه هاوارد، شیر و خورشید مظهر دو پایه ایران آن زمان بود. مذهب و حکومت.^[۱۳]

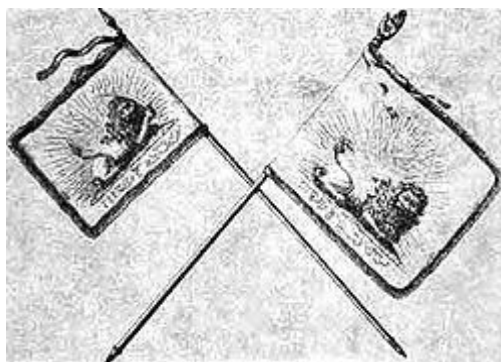
پرچم نادر شاه

در درفش شاهی یا بیرق سلطنتی نادرشاه افشار از رنگ سبز دوران صفوی که در آن زمان نشان تشیع بوده‌است استفاده نمی‌شده‌است. نادر شاه از دو پرچم استاندارد استفاده می‌کرد. درفشی سه رنگ با رنگهای قرمز، آبی و سفید و دیگری درفشی چهار رنگ که دارای رنگهای قرمز، آبی، سفید و طلایی بود. اما مهر نادر نشان شیر و خورشید با عبارت «الله الملك» بوده‌است.^[۶]

مهر نادرشاه نشان شیر و خورشید با عبارت «الله الملك»

پرچم ایران از دوره قاجار تا پایان سلسله پهلوی

پرچم شیر و خورشید مربوط به فتحعلی شاه

پرچم شیر و خورشید با شیر شمشیردار

این نقش در اوایل دوره قاجار به شکلی کاملاً ناهمسان روی سکه‌ها، نشانها و پرچمها ظاهر شد. فتحعلی شاه قاجار به تقلید از نشان لژیون دونور فرانسه، نشان شیر و خورشید ایرانی را در ۱۲۲۲-۱۲۲۵ پدید آورد تا به دیپلماتها و مقامات اروپایی اعطا کند. به این ترتیب ایران دارای پرچمی رسمی با نشان شیر و خورشید شد. بدین سان است که یک قرن بعد نویسندگانی اروپایی می‌نویسند: «ایران امروزه به سرزمین شیر و خورشید معروف است».^[۶]

گاسپار دروویل که در ۱۸۱۲-۱۸۱۳ در ارتش ایران خدمت کرده بود، گزارش می‌دهد که پرچمها و نشان‌های ایرانیان دارای نشان زرهی کشور، یعنی یک شیر خوابیده و خورشید در حال طلوع همراه با عبارت سلطان بن سلطان فتحعلی شاه قاجار است. پرچمها قرمز رنگ اند و در تارک آنها یک دست نقره‌ای به نشانه دست علی به چشم می‌خورد. لویی دوبو می‌گوید که محمدشاه قاجار (جانشین فتحعلی شاه) دو پرچم داشته‌است: «یکی با نقش شمشیر علی، که دو لبه‌است» و دیگری «با نقش یک شیر خوابیده و خورشیدی که از پشت آن طلوع می‌کند». پرچم دوم پرچم اصلی کشور بود.^[۶] دروویل تصاویر جالبی از پرچم ایران آورده‌است. در یکی از این تصاویر شیر با شمشیری در دست تصویر شده‌است. این نخستین باری است که با ظهور شیر شمشیر در دست روبه رو می‌شویم؛ نمادی که از عصر محمدشاه قاجار به بعد به نشان متعارف ملی ایران تبدیل شد. گویا از اواخر دوران فتحعلی شاه به تدریج دو پرچم شیر و خورشید و ذوالفقار علی با هم تلفیق می‌شود و شیر که مظهر علی بوده‌است شمشیر دریافت می‌کند.^[۶]

تغییر دیگری که در این زمان در درفش و علامت دولت ایران رخ داد، در وضع تصویر شیر بود، بدین معنی که قبل از اواسط سلطنت فتحعلی شاه، همیشه شیری که در سکه‌ها و درفشهای ایران نقش می‌گردید، شیر ایرانی بود، زیرا «شیرهای ایرانی چه نر و چه ماده، بی یال بوده‌اند نه همچون شیرهای

آفریقا که نرهایشان یالدار و ماده شان بی یالست» از این زمان با تاثیر گرفتن از اروپاییان تصویر شیر بر اساس شیرهای نر آفریقایی که دارای یال بودند ترسیم می‌شود.^[۱۴]

افسانه نجم آبادی تغییراتی که در عرصه اجتماعی سیاسی ایران از زمان فتحعلی شاه شروع می‌شود را عامل تغییرات اعمال شده بر نشان شیر و خورشید می‌داند. افسانه نجم‌آبادی می‌نویسد که از زمان فتحعلی شاه به تدریج جنبه مذهبی حکومت و شاهان ایران کمرنگ می‌شود و به دنبال آن تفسیر شیعی شیر و خورشید جایش را به تفسیری ملی گرایانه می‌دهد. نوشته‌های باز مانده از آن زمان از جمله شعری به قلم خود شاه ایران نشان می‌دهد که خورشید در آن زمان استعاره از شاه ایران است و اشاره به جمشید، شاه اسطوره‌ای ایران در شاهنامه فردوسی داشت. در این نوشتارهای برجامانده از آن زمان به شیر نیز استعاره‌ای برگرفته از اسطوره‌های شاهنامه نسبت داده‌اند. شیر در آن زمان اشاره به رستم داشت که شیر نشان او بود و نشانگر پهلوانان و دلاوران ایرانی داشت که آماده برای پاسداری از ایران بودند.^[۱۳] شهبازی با نقل فرمانی از زمان محمد شاه نشان می‌دهد که چگونه در اثر مرادوات ایرانیان با اروپاییان و آشنایی مجدد شاهان ایران با عظمت ایران باستان نشان شیر و خورشید تعبیری ملی گرایانه پیدا می‌کند. گویا محمدشاه در سال ۱۲۵۲ فرمانی رسمی صادر کرد که شکل و کارکرد انواع نشان‌های شیر و خورشید را تعیین و تعبیری ملی گرایانه از این نشان ارائه می‌دهد. برای نخستین بار از زمان محمدشاه قاجار است که در بسیاری از سکه‌ها و نشان‌ها تاجی بر بالای خورشید قرار داده شد.^[۶]

پرچم سه رنگ ایران

این نقاشی که زمانی قصر عباس میرزا ولی عهد فتحعلی شاه در تبریز را تزیین می نموده است، صحنه پیروزی ایرانیان بر روسها در نبرد سلطان‌آباد در ۱۳ فوریه ۱۸۱۳ و در خلال جنگهای ایران و روس ترسیم می‌کند. لشکر ایران در این نبرد درفش‌های با نشان شیر و خورشید حمل می نمایند و شیر در این تصویر شمشیری در دست دارد.^[۱۵]

یحیی ذکاء تصویر دو پرچم از مهمترین پرچمهای رایج در روزگار قاجار مربوط به سال ۱۳۰۶ هجری قمری، ۱۸۸۶ میلادی را آورده‌است. اولین پرچم مربع شکل است که نوار بالایی آن سبز و پایینی قرمز است، زمینه پرچم سفید رنگ است و در مرکز آن یک شیروخورشید قرار دارد. از این پرچم برای ساختمان‌های دولتی و یادمان‌های سلطنتی، قلعه‌ها و بناها و هرآنچه به دولت و سلطنت مربوط بود استفاده می‌کردند. پرچم دیگر نیز سه رنگ است با این تفاوت که پهنای نوارها مساوی است. شیر و خورشید چنان در میان این پرچم جای گرفته که هر سه رنگ را دربر می‌گیرد. این پرچم را می‌توان نخستین پرچم «سه رنگ» ایران دانست، ولی سالها طول می‌کشید تا این پرچمها کاملاً جا بیافتند.^[۱۴]

اینکه این سه رنگ با چه تعبیری در آن زمان انتخاب شده‌است محل اختلاف نظر است. ولی رنگ انتخاب رنگهای سبز و سفید بی ارتباط با سنت‌های شیعی و اسلامی نبوده و قرمز نشان دهنده قدرت نظامی بوده‌است.^[۶] بعدها نشان پرچم تعبیری منطقی بدین صورت یافت که رنگ سبز به عنوان نشان اسلام، رنگ سفید نشان صلح و قرمز نشان رشادت و دلاوری تفسیر شد.^[۶] این ترسیم پرچم تا زمان انقلاب مشروطیت ادامه پیدا می‌کند. هرچند در ابتدای مشروطیت عده‌ای قصد داشتند که پرچمی قرمز رنگ با نشان شیر و خورشید را جایگزین پرچم سه رنگ کنند. ولی سرانجام الحاقیه پنجم قانون اساسی ۱۲۸۵/۱۹۰۶ مشروطه پرچم سه رنگ سبز و سفید و سرخ بصورتی که اکنون می‌شناسیم همراه با شیر و خورشید را نشان رسمی ایران اعلام می‌کند.^[۶]

پرچم شیر و خورشید ایران منقش به تاج شاهنشاهی

پرچم دوره پهلوی

در زمان رضا شاه پهلوی پرچم مشروطه حفظ شد با این تفاوت که شیر چهره واقعی تری ترسیم می‌شد و دیگر خورشید بصورت زنانه ترسیم نمی‌گردید و خورشید تنها دارای انواری بود. در این زمان در بسیاری از موقعیتها نظیر استفاده‌های نظامی پرچم دارای تاج پهلوی نیز بوده‌است.^[۶]

در همین زمان واژه‌های مصطلح در زبان فارسی شامل درفش (فارسی)، علم (عربی) و بیرق (ترکی) توسط فرهنگستان زبان فارسی با واژه پرچم که واژه‌ای با ریشه ترکی است جایگزین می‌شود. این اقدام اعتراض نافرجام بعضی فرهیختگان از جمله پور داوود را در بر داشت. استاندارد اندازه پرچم‌ها مجدداً در ۱۳۳۶ هجری شمسی و در زمان نخست‌وزیری اقبال مجدداً تعیین شد.^[۶]

مدتی از دوره محمدرضا پهلوی، ایران دارای سه پرچم رسمی بوده‌است. «پرچم ملی» که فقط دارای سه قسمت مساوی به رنگ سبز، سفید و سرخ بود. «پرچم دولتی» که تنها تفاوت آن با پرچم ملی در نقش شیر و خورشید آن بود و مخصوص ادارات و دستگاه‌های دولتی و روابط خارجی بود و در نهایت «پرچم سلطنتی» که به رنگ آبی آسمانی بوده و در گوشه سمت چپ آن تاج پهلوی نقش شده بود.^[۱۶]

پرچم ایران پس از انقلاب ۵۷

در اصل هجدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۵۸ (۱۹۷۹ میلادی) در مورد پرچم گفته شده‌است که پرچم جمهوری اسلامی از سه رنگ سبز، سفید و سرخ تشکیل می‌شود و نشان جمهوری اسلامی (تشکیل شده با حرف الله) در وسط آن قرار دارد. یک نشان هم اکنون و بعد از انقلاب ۱۳۵۷ نشانی که بیانگر «الله» و شعار «لا اله الا الله» و نمایشگر لاله که سمبل خون شهید است به رنگ قرمز در میان پرچم و روی رنگ سفید قرار گرفته‌است. همچنین ۲۲ «الله اکبر» به رنگ سفید و به نشانه پیروزی انقلاب در روز ۲۲ بهمن، در حاشیه پایین رنگ سبز و حاشیه بالای رنگ قرمز با خط بنایی نوشته شده‌است که تعبیر رسمی این پرچم به تفصیل در اصل ۱۸ فصل دوم شرح داده شده‌است.^[۱۷]

طراح آرم پرچم، حمید ندیمی، دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی می‌باشد.^[۱۸] بنابر استاندارد موجود در ایران علامت مخصوص جمهوری اسلامی ایران به رنگ سرخ در وسط پرچم قرار می‌گیرد. شعار «الله اکبر» به رنگ سفید و یا خط بنائی (یعنی همان خطی که شعار الله اکبر را بر مناره‌های مساجد اسلامی نقش می‌کند) تکرار می‌شود. شعار «الله اکبر» به نشانه بیست و دوم بهمن (یازدهمین ماه سال) یازده بار در رنگ سبز و یازده بار در رنگ سرخ یعنی بیست و دو بار به صورت حاشیه در مرز رنگ سرخ و سبز با رنگ سفید تکرار می‌گردد. طبق استاندارد رسمی کشور ایران پارچه پرچم باید از نخ پنبه‌ای خالص سفید و مرسریزه شده و یا مخلوط پنبه - پلی استر و ویسکوز- پلی استر (معمولاً به نسبت ۶۵-۲۵ درصد) تهیه شود در ضمن از ابریشم و پشم نیز می‌توان استفاده نمود، ولی پارچه پرچم نباید از ویسکوز خالص باشد. بافت پارچه مورد استفاده برای پرچم ساده و از نوع تار و پودک است.^[۱] بعضی به شباهت ظاهری این پرچم با آرم فرقه سیک‌های هند اشاره می‌کنند. اما حمید ندیمی طراح آرم پرچم طی مصاحبه‌ای که سالها پس از طراحی آرم پرچم انجام داد چنین تفسیری ارایه نداده‌است.^[۱۸]

پانویس

- ↑ ۱٫۰ ۱٫۱ ۱٫۲ ۱٫۳ ۱٫۴ ۱٫۵ ۱٫۶ کمیسیون ویژگی‌های پرچم رسمی جمهوری اسلامی ایران. پرچم جمهوری اسلامی ایران. اسفند ماه ۱۳۷۱.
- ↑ ۲۰۰۱. Shahbazi, A.
- ↑ ۲۰۰۳. McBride. 2005 Kaveh Farrok, Angus
- ↑ حکیم ابوالقاسم فردوسی، شاهنامه فردوسی [۱]
- ↑ ۵٫۰ ۵٫۱ ۵٫۲ ۵٫۳ ۲۰۰۷. KHALEGHI-MOTLAGH, DJALAL.. 2007
- ↑ ۶٫۰۰ ۶٫۰۱ ۶٫۰۲ ۶٫۰۳ ۶٫۰۴ ۶٫۰۵ ۶٫۰۶ ۶٫۰۷ ۶٫۰۸ ۶٫۰۹ ۶٫۱۰ ۶٫۱۱ ۶٫۱۲ ۶٫۱۳ ۶٫۱۴ ۶٫۱۵ ۶٫۱۶ ۶٫۱۷. Shahbazi, A. 2001
- ↑ ۲۰۰۹. David-Weill, J
- ↑ تصویر این بشقاب در صفحه ۵۷۷ کتاب Phyllis Ackerman, in A. U. Pope, Survey of Persian Art, iii, 2766-82 یافت می‌شود.
- ↑ Frick, F. A. «Possible source for some motifs of decoration on islamicceramics».
- ↑ ۱۰٫۰ ۱۰٫۱ ۱۰٫۲ ۱۰٫۳ ۱۰٫۴ ۱۰٫۵ ۱۰٫۶ ۱۹۹۳. 10, p ۲۳۱-۲۴۰. فؤاد کوپرلی. «تاریخچه پرچم در جهان اسلام». دانشنامه بزرگ اسلامی. [۲]
- ↑ ۱۱

۱۲. ↑ تاریخچه شیر و خورشید؛ نوشته: احمد کسروی. چاپ رشدیه (در تاریخ ۱۳۵۶). بازدید در تاریخ مهر ۱۳۸۷.
۱۳. ↑ *Gender and sexual anxieties of Iranian*. "Najmabadi, Afsaneh. "II ۱۳،۱ ۱۳،۰. pages ۸۸-۶۸, ۰۵۲۰۲۴۲۶۳۹ ISBN, California Press, 2005 University of Modernity.
۱۴. ↑ ۱۳،۰ ۱۳،۱ یحیی ذکاء، «تاریخچه تغییرات و تحولات درفش و علامت دولت ایران از آغاز سده سیزدهم هجری قمری تا امروز»، هنر و مردم، ش ۳۱ (اردیبهشت ۱۳۴۴)، ش ۳۲-۳۳ (خرداد و تیر ۱۳۴۴)، ش ۳۴ (مرداد ۱۳۴۴)، ش ۳۵ (شهریور ۱۳۴۴)، ش ۳۶ (مهر ۱۳۴۴)، ش ۳۸ (آذر ۱۳۴۴).؛ وبگاه رسمی مرکز اسناد و مدارک میراث فرهنگی (در تاریخ ۱۳۴۴). بازدید در تاریخ خرداد ۱۳۸۷.
۱۵. ↑ "Battle Between Persians and Russians". *Museum State Hermitage*. Retrieved on 2009-09-19.
۱۶. ↑ شکیبایور، عنایت‌الله شکیبایور. کتابفروشی اشراقی، ۲۹۷.
۱۷. ↑ متن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - اصل هجدهم فصل دوم: «پرچم رسمی ایران به رنگ‌های سبز و سفید و سرخ» یا علامت مخصوص جمهوری اسلامی شعار «الله اکبر» است. سرانجام در تاریخ ۱۹ اردیبهشت ۱۳۵۹ «علامت مخصوص جمهوری اسلامی ایران» به تنفیذ امام امت حضرت آیت‌الله العظمی "روح‌الله الموسوی‌الخمنینی: رسید تا بعد به خون آغشته شود و با رنگ سرخ بر پرچم ایران بنشیند. این طرح بیان‌کننده محتوای حکومت اسلامی است. با تکیه بر این حقیقت که جمهوری اسلامی ایران حلقه واسطی است در راه حکومت جهانی و آرمانی اسلامی، این طرح بر مبنای کلمه الله طراحی شده است که مبداء و منتهای آفرینش است و در این ادامه هدف و غایت حکومت اسلامی (الی اله المصیر.....) انتخاب کلمه به عنوان مبنای طرح از آنجاست که میان محتوای کلام الهی با لحن و صوت شکل ظاهری آن ارتباطی پنهان وجود دارد (و شاید به همین سبب هنر خطاطی و ترتیل قرآن تا این حد در فرهنگ اسلامی نفوذ و گسترش یافته است). هلالی‌های این شکل از نقش مبارکی ریشه می‌گیرد که بارها حضرت محمد (ص) با شمشیر بر شنها ترسیم فرموده‌اند و بی شک باری از هدایت الهی در بر دارد (شکل ۱) پنج جزء تشکیل دهنده علامت که اگر به پنج اصل پایه دین برگردد اصل توحید را در حکم عمود و ساقه اصلی در میان دارند، گذشته از آنکه در ترکیب کلی خویش کلمه الله را بیان می‌کنند عصاره‌ای از کلمه توحید یعنی لاله الاله را نیز در خود مستتر دارند خطوط هادی هلالی‌های طرح که در یک دایره محاط است با تداعی نصف النهارهای کره جهانی بودن دعوت اسلام را تجسم می‌بخشند. جزء قائم میانی - در ترکیب با شکل تشدید)) که در خط فارسی و عربی نشانه شدت است شمشیر را تداعی می‌کند، قائم و ایستاده که خود نماد و قدرت و استحکام و ایستادگی است و این برداشتی تعبیری از کلمه «حدید» یا آهن است در کتاب اله (... انزلنا «الحدید» فیه باس شدید) و ترکیب کاملاً متقارن شکل بیانی از حالت تعادل و توازن که این نیز برداشتی تعبیری است از کلمه میزان در کتاب خدا (والسمااء رفعها و وضع «المیزان»). و بجاست که همراه تمامی شهادی راه حق یادی نیز از معلم شهید شریعتی کنیم که می‌گفت «جامعه‌ای ایده آل بسازیم، جامعه‌ای که بر این سه پایه چنانکه در قرآن آمده است مستقر باشد، کتاب - ترازو - آهن (کتاب - میزان - حدید). و بالاخره بزرگترین و اصلی ترین ویژگی لازم و کافی ترکیب طرح همانا بیان کلمه الله است که خود هم قالب است و هم محتوی. و... «شعار الله اکبر» که تکرار می‌شود و تکرار از ویژگیهای شعار است این شعار یازده بار در رنگ سرخ و یازده بار در رنگ سبز یعنی بیست و دو بار تکرار می‌شود و این اشاره ایست به بیست و دوم بهمن (یازدهمین ماه سال). روزی که این شعار برای انقلاب اسلامی پیروزی آفرید. قالب راست گوشه خط نوشته «الله اکبر» یادی است از کوبندگی این شعار که برآستی سلاحی بود پیروز در دست مجاهدان انقلاب اسلامی. و این همان خطی است (خط بنایی) که شعار الله اکبر را بر بلندای اذان و بر گنبدها و مناره‌های الله اکبر در مساجد اسلامی نقش می‌کرده و اکنون بر بلندای پرچم ایران نشسته است. تکرار این شعار در ترکیب کلی پرچم حاشیه هائیبست که با اتصال به رنگ سفید پرچم دو رنگ سرخ و سبز را به هم پیوند می‌زند. که اگر سفید نشانه‌ای از توحید باشد - که سفید ترکیب و توحید همه رنگهاست - این رنگ متن سرخ پرچم را که نشانه خون و جهاد است به رنگ سبز که می‌تواند نمادی از آرمانهای والای اسلام باشد می‌پیوندد. و گویی لاله «لاله الاله» در زمین الله اکبر و هم زیر آسمان الله اکبر روئیده است و... این پیام شهیدان اسلام است.
۱۸. ↑ ۱۸،۰ ۱۸،۱ «گفتگو با دکتر حمید ندیمی؛ داستان این پرچم مقدس». *ماهنامه سپیده دانایی*. اسفند ماه ۸۶.

منابع

- ذكاء، یحیی (در تاریخ ۱۳۴۴). «تاریخچه تغییرات و تحولات درفش و علامت دولت ایران از آغاز سده سیزدهم هجری قمری تا امروز»، هنر و مردم، ش ۳۱ (اردیبهشت ۱۳۴۴)، ش ۳۳-۳۲ (خرداد و تیر ۱۳۴۴)، ش ۳۴ (مرداد ۱۳۴۴)، ش ۳۵ (شهریور ۱۳۴۴)، ش ۳۶ (مهر ۱۳۴۴)، ش ۳۸ (آذر ۱۳۴۴). وبگاه رسمی مرکز اسناد و مدارک میراث فرهنگی. بازدید در تاریخ خرداد ۱۳۸۷.
- شکیباپور، عنایت‌الله. *اطلاعات عمومی*. کتابفروشی اشراقی، ۲۹۷.
- حکیم ابوالقاسم فردوسی، شاهنامه فردوسی
- کسروی، احمد (در تاریخ ۱۳۵۶). *تاریخچه شیر و خورشید*. چاپ رشديه. بازدید در تاریخ مهر ۱۳۸۷.
- کوپریلی، فؤاد. «تاریخچه پرچم در جهان اسلام». *دانشنامه بزرگ اسلامی*.
- کمیسیون ویژگی‌های پرچم رسمی جمهوری اسلامی ایران. *پرچم جمهوری اسلامی ایران*. ویرایش سوم. موسسه استاندارد ایران، اسفند ۱۳۷۱.
- «گفت‌وگو با دکتر حمید ندیمی؛ داستان این پرچم مقدس». *ماهنامه سپیده دانایی*. اسفند ۱۳۸۶.
- Najmabadi, Afsaneh. "II". *Gender and sexual anxieties of Iranian Modernity*. University of California Press, 2005, ISBN 0520242629, ۸۸-۶۸ pages.
- Flag of Iran. (2008). In *Encyclopædia Britannica*. Retrieved November 22, 2008, from *Encyclopædia Britannica Online*
- "Battle Between Persians and Russians". *State Hermitage Museum*. Retrieved on 2009-09-19.
- Khaleghi-Motlagh, Djalal.. «DERAFŠ-EKĀVĪĀN, the legendary royal standard of the Sasanian kings.». *Encyclopedia Iranica*. 1st Edition. 2007.
- David-Weill, J. *Encyclopaedia of Islam*.
- Frick, F. A.. «Possible source for some motifs of decoration on islamic ceramics». *Muqarnas*. Osprey Publishing, 1993, 10, p. 231-240.
- Shahbazi, A. Shapur.. «DERAFŠ». *Encyclopedia Iranica*. 1st Edition. Osprey Publishing, 2001.
- Shahbazi, A. Shapur.. «Flags». *Encyclopedia Iranica*. 1st Edition. Osprey Publishing, 2001.
- Kaveh Farrokh, Angus McBride. *Sassanian Elite Cavalry AD 224-642*. 1st Edition. Osprey Publishing, 2005. ISBN 1-84176-713-1, 9781841767130.